

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2022, 5(9): 1265-1278.

DOI: [10.26677/TR1010.2022.1075](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1075)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile İhracat Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Ampirik Bir Çalışma

Dr. Öğr. Üyesi Hatice AZTİMUR, Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şanlıurfa, e-posta: haztimur@harran.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2039-5065>

Dr. Öğr. Üyesi Levent KAYA, Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şanlıurfa, e-posta: lekaya@harran.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7278-8114>

Öz

Türkiye, 1980 sonrasında dünyadaki gelişmelere paralel olarak kalkınma politikasını ihracata dayandırmıştır. İhracatın artırılması bir taraftan yatırım kapasitesinin artırılmasına, diğer taraftan pazarın genişletilmesine bağlıdır. Sermaye birikimi yetersiz olan Türkiye'nin bu eksikliği gidermekte kullanacağı kaynakların başında doğrudan yabancı yatırımlar gelmektedir. Üretim kapasitesini ve dolayısı ile ihracat hacmini genişletmek için bu kaynağın kullanımını arttırmak gerekmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de 1970-2019 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat arasındaki ilişki ele alınmıştır. İki değişken arasındaki eşbütünlük ilişkisi Fourier SHIN testi ile incelenmiş ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasında eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur. DOLS tahmin modelinden elde edilen sonuçlara göre doğrudan yabancı yatırımlardaki % 1'lik artışın ihracatı yaklaşık % 0.67 arttırdığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İhracat, Eşbütünlük, Nedensellik.

Makale Gönderme Tarihi: 30.06.2022

Makale Kabul Tarihi: 02.09.2022

Önerilen Atıf:

Aztimur, H. ve Kaya, L. (2022). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile İhracat Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Ampirik Bir Çalışma, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(9): 1265-1278.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(9): 1265-1278. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1075](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1075)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Relationship Between Foreign Direct Investment and Export: An Empirical Study
for Turkey**

Assistant Prof. Dr. Hatice AZTİMUR, Harran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Şanlıurfa, e-mail: haztimur@harran.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2039-5065>

Assistant Prof. Dr. Levent KAYA, Harran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Şanlıurfa, e-mail: lekaya@harran.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7278-8114>

Abstract

In parallel with the developments in the world after 1980, Turkey based its development policy on exports. Increasing exports depends on increasing investment capacity on the one hand and expanding the market on the other. Foreign direct investments come first among the resources that Turkey, which has insufficient capital accumulation, will use to overcome this deficiency. It is necessary to increase the use of this resource in order to expand the production capacity and thus the export volume. In this study, the relationship between foreign direct investments and exports in Turkey between 1970-2019 is discussed. The relationship between the two variables was investigated by the Fourier SHIN cointegration test and a long-term relationship was found between the foreign direct investments and export. According to the results obtained from the DOLS estimation model, it was determined that a 1% increase in foreign direct investments increased exports by about 0.67%.

Keywords: Foreign Direct Investments, Export, Cointegration, Causality.

Received: 30.06.2022

Accepted: 02.09.2022

Suggested Citation:

Aztimur, H. and Kaya, L. (2022). Relationship Between Foreign Direct Investment and Export: An Empirical Study for Turkey, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(9): 1265-1278.

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinde ihracat önemli bir bileşeni temsil etmektedir. Ancak ihracat kadar önemli olan bir diğer şey yapılan ihracatın kompozisyonudur. Katma değeri yüksek ve teknolojik gelişmeleri içeren ürünlerin ihracat içindeki payının artması ülkenin kalkınma düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ihracatı arttırmak ve daha yüksek katma değerli ürünlerin ihracatını gerçekleştirmek yapılacak yatırımlarla sağlanabilecektir. Ancak yatırımların artırılması sermaye birikimini gerekli kılmaktadır. Sermaye birikimi eksikliği yaşayan gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı yatırımlar bu eksikliğin karşılanmasında önemli bir kaynağı temsil etmektedir. Doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmek, sınırlı sermayeye sahip olan gelişmekte olan ülkelerde son yılların temel rekabet alanlarından birini temsil etmektedir (Aydın, 2018: 60). Doğrudan yabancı yatırımlar, herhangi bir ülkede faaliyet gösteren firma veya kişilerin kendi ülke piyasalarından çıkarak, diğer ülke piyasalarında faaliyet gösterip gelir elde etmeleri şeklinde tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle bir şirketin kendi ülke sınırları dışında uzun süreli üretime dönük bağ kurması şeklinde de ifade edilebilir (Dökmen ve Kaygusuz, 2019: 206). Doğrudan yabancı yatırımlar, edinme yatırımı, yeşil alan yatırımı veya kahverengi alan yatırımı biçiminde gerçekleştirilebilir. Bu yatırım türleri içinde ülkenin sermaye ihtiyacının karşılanmasında en yüksek etkisi olan yeşil alan yatırımlarıdır (Kaynak, 2014: 438).

Küreselleşme sürecinde çok uluslu şirketler iç piyasada üretim maliyetlerinin yüksek olması veya büyük pazarlara yakın olmak gibi nedenlerle yatırımlarını yeni yerleşimlere yöneltmişler ve sermaye hareketliliği artmıştır. Çok uluslu şirketlerin yatırım kararları, yerel kalkınmanın gerçekleşmesinde, refah ve dezavantajların coğrafi dağılımında önemli bir etkiye sahiptir. Doğrudan yabancı yatırımların yatırım kararlarında, siyasi istikrar, finansal teşviklere erişim, girdi maliyetleri, lojistik olanakları, pazar ölçeği, işgücü maliyetleri gibi faktörler belirleyici olmaktadır (Armstrong ve Taylor, 2005: 376). Son yıllarda, parasal genişlemenin etkisi ile yatırım kapasitesi artmış, bu durum, politika yapıcıları ekonomilerine doğrudan yabancı yatırım girişlerini teşvik etmek için çeşitli düzenlemeler yapmaya yöneltmiştir (Ayomitunde vd., 2020: 150). Yatırım ortamının iyileştirilmesi, ücretlerin düşük tutulması, verimliliğin yüksek olması, iç talebin artırılması, ülkenin büyüme eğilimine girmesi gibi koşulların oluşturulması yanında siyaset ve ekonomide istikrarın sağlanmış olması, doğrudan yabancı yatırımların çekilebilmesi için gereklidir (Eğilmez, 2021: 61).

Küresel rekabetin yoğunlaştığı bir ortamda gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme çabasındadırlar. Gelişmekte olan ülkeler yatırım kapasitesini genişletmek, istihdamı arttırmak, teknoloji transferi sağlamak gibi gerekçelerle, gelişmiş ülkeler ise mevcut sektörlerini geliştirmek amacıyla yabancı doğrudan sermaye yatırımlarını çekmeye çaba gösterirler. World Investment Report'a göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük kısmı gelişmiş ekonomilere yönelirken gelişmekte olan ülkelerin payı daha düşük düzeyde kalmıştır. Bununla birlikte Çin, Hindistan gibi gelişmekte olan ülkeler de bu yatırımlardan önemli pay almaktadırlar (UNCTAD, 2021).

Doğrudan yabancı yatırımlar doğru alanlara yönlendirilirse az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesine, yurt içi katma değer artmasına, işgücünün nitelik kazanmasına katkı sağlayabilir (Shafaeddin, 2016: 451). Doğrudan yabancı yatırımlar ülkelere sadece finansal kaynaklar temin etmekle kalmaz bunun yanında yayılma etkileriyle buldukları ülkelerdeki piyasalarda verimliliği artırır. Yerli yatırımlarla fiziksel ve beşerî sermaye biriktirmekte zorlandıkları için ev sahibi ülkelerde istihdam yaratılması, teknoloji gelişimi ve beşerî sermayenin geliştirilmesi yoluyla büyümenin artmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, doğrudan yabancı yatırımlar gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınmayı finanse etmek için cazip bir

kaynak haline gelmiştir. Ev sahibi ülkenin beşerî sermayesine de katkıda bulunmasının yanı sıra verimliliği ve beşerî sermaye kalitesini artırarak iç piyasa faaliyetlerini olumlu yönde etkilemektedir (Srivastava ve Talwar, 2020: 2). Ayrıca yenilikçi üretim teknikleri, yönetim becerileri ve yeni sermaye mallarının tanıtılması şeklinde teknolojilerin geliştirilmesi yoluyla bu ülkelerin ekonomik büyümesine katkıda bulunur (Babalola, 2018: 17). Doğrudan yabancı yatırımlar yurtiçi yatırımı da teşvik ederek firmalar arasındaki rekabeti artırır. Üretimdeki yeniliklere ayak uydurarak kaynakların daha verimli kullanılmasına ve maliyetlerin azaltılmasına sebep olur (Goh, 2017: 12).

Türkiye, enerji ve yatırım malları ithal eden gelişmekte olan bir ülkedir. Ülkenin sermaye birikiminin yetersiz olması, enerji ve sermaye malında dışa bağımlı olması kalkınma önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu sorunun çözümünde doğrudan yabancı yatırımlar önemli bir kaynağı temsil etmektedir. Doğrudan yatırımları çekmek amacıyla pek çok düzenleme yapılmasına rağmen sermaye hareketlerinden istenilen büyüklükte pay alınmadığı da görülmektedir. Bu çalışma doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'nin ihracatı ile ilişkisini test etmektedir. Çalışmanın sonraki bölümünde ihracat ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki teorik olarak açıklanmıştır. Üçüncü bölümde doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasındaki ilişki üzerine yapılmış çalışmaların incelendiği literatür özeti yer almıştır. Dördüncü bölümde çalışmada kullanılacak ekonometrik yöntemler ve tahmin modelleri açıklanmıştır. Beşinci bölümde ise doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat serisine ekonometrik yöntemler uygulanmış ve sonuçları incelenmiştir. Çalışmada farklı ekonometrik yöntemler kullanılarak elde edilen sonuçların literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLE İHRACAT İLİŞKİSİ

1950'lerden 1970'lere kadar uygulanan ithal ikameci kalkınma stratejilerinin başarısız olması ile dış ticaretin serbestleştirilmesi ve ihracata dayalı sanayileşme politikaları tartışılmaya başlanmıştır. Uluslararası sermaye örgütlerinin yapısal uyum ve istikrar politikaları çerçevesinde 1980'lerde uygulanmaya başlanan dış ticaretin serbestleştirilmesi 1990'lı yıllarda Washington Mutabakatı ile küresel bir boyut kazanmıştır. Washington Mutabakatı ekonomilerde bütün kısıtlayıcı politik araçları serbestleştirme yönünde tavsiyeler içermektedir. Mutabakat, faizlerin serbest piyasa koşullarında belirlenmesi, döviz kurunun ihracatı teşvik edecek şekilde rekabetçi olması, dış ticaretin serbestleştirilmesi için tarife ve kotaların azaltılması, doğrudan yabancı sermaye hareketlerinin önündeki bütün engellerin kaldırılması, özelleştirme, vergi tabanının genişletilmesi, mali disiplinin sağlanması, kuralsızlaştırma (deregülasyon), kamu harcamalarının yeniden düzenlenmesi ve mülkiyet haklarının güvenceye alınması gibi politika araçlarını içeren on başlıkta düzenlemeler önermektedir (Wayenberge, 2016: 316). 1990'ların sonlarında Asya krizi ve Türkiye, Arjantin gibi ülkelerde ortaya çıkan krizler uygulanan politikaların gözden geçirilmesine neden olmuş, Post Washington Mutabakatı diye anılan bu süreçte yönetim kavramı ile karşılık bulan yeniden düzenleyici devlet anlayışına dönüşmüştür. Bu çerçevede Post Washington Mutabakatında devlet ve serbestleşmenin alanı olan piyasa birbirinin karşıtı değil birbirinin tamamlayıcısıdır (Öniş ve Şenses, 2003: 16). 1990'ların sonlarına kadar işlevleri sınırlandırılmış olan devlet, yeni dönemde, serbest işleyen piyasanın önündeki engellerin, düzenleyici kurullar aracılığı ile aşılmasını koordine eden, karar alma süreçlerinde piyasanın temsilcileri ile ortak hareket eden bir mekanizmaya dönüşmüştür. 1980 sonrasında hayata geçirilen bu düzenlemeler, aslında klasik ekolün temel argümanlarının keynesyen bir ara dönemin ardından daha genişletilmiş serbestleşme ile yeniden uygulanması anlamına gelmektedir. Serbest dış ticaretin ülkenin büyümesine katkı sağlayacağı tezi klasik iktisat

doktrinindeki temel argümanlardan birisidir. Adam Smith (2002:45) ülkelerin dezavantajlı oldukları üretim alanlarını ülkenin lehine çevirmenin aracı olarak serbest ticaretin önemine dikkat çekmektedir. Klasik ekolün bir diğer temsilcisi olan David Ricardo (2008: 106) ise, serbest ticaretin kusursuz uygulandığı bir sistemin bütününe faydasına sonuçlar üreteceğini, emeğin en verimli biçimde dağıtılacağını, üretim artışının ise herkese yarar sağlayacağını savunur. Serbestleşmenin ekonominin bütün alanlarına hâkim kılınmasının klasiklerin ifade ettiği gibi bütün tarafların faydasına sonuçlar üreteceği konusundaki tartışmalar devam etmektedir. Özellikle, tarife ve kotaların kaldırıldığı serbest dış ticaretin ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere girişlerinin önündeki engellerin kaldırılmasının kalkınmayı hızlandıracağı ve dünya refahını bütün ülkeleri içerecek şekilde artıracığı iddiası tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Chang (2007: 228), “merdiveni itmek” argümanını kullanarak, gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere serbestleşme politikalarını dayatmalarının bir iyi niyet içerip içermediğini tartışmaya açarken, gelişmiş ülkelerin, kendi gelişme süreçlerinde korumacı politikalar izleyip, bugün gelişmenin anahtarı olarak serbestleşmeyi önermelerinin çok iyi niyet içermediğini ifade etmektedir.

Washington Mutabakatında yer verilen iki politika aracı, doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat, arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımların ihracat üzerinde pozitif etkisi olduğu ifade edilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım yapılan ülkenin ihracatını iki şekilde etkilemektedir. Birinci etki, ülkenin ihracat performansını arttırmasıdır. Uluslararası şirketler, gittikleri ülkenin sahip olduğu ucuz emek faktöründen faydalanmaktadır. Bu durum uluslararası şirketlerin ihracatta rekabet gücünün artmasında önemli bir etkidir. Böylece, yatırım yaptıkları ülkenin ihracatı da artmaktadır. İkinci etki ise doğrudan yabancı yatırımların dolaylı olarak yerli şirketlerin ihracat potansiyelini arttırabilmeleridir (Bozdağlıoğlu ve Özpınar, 2011: 12). Harding ve Javorcik (2012: 964)'e göre, doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkenin mevcut yatırım olanakları ile daha yüksek katma değerli ve daha sofistike ihraç ürünleri üretilmesini olanaklı kılarken diğer taraftan yerel firmalara bilgi aktarımı gerçekleştireceklerdir. Bu çerçevede üretim ve ihracat süreçlerinde henüz kullanılmamış olan kaynakların üretim ve ihracata içerilmesinin önü açılacaktır. Son yıllarda, dünya çapındaki doğrudan yabancı yatırımlar akışlarında önemli bir artış olmuştur. Verimlilik yayılımı etkileri yoluyla doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerde bulunan firmaların ihracat performansını potansiyel olarak arttırabileceği iyi bilinmektedir (Anwar ve Sun, 2018: 290). Doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkede teknolojinin gelişmesine ve üretim ölçeğinin büyümesine katkı sağlayarak, kaliteli ve ucuz üretimi arttırdığı gibi, dış dünya ile olan bağlantıları sayesinde, üretilen malların daha kolay ihraç edilebilmesine ve böylece ev sahibi ülkenin ihracatının arttırılmasına olanak sağlamaktadır (Göçer vd., 2012: 22).

Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkelerin ekonomik büyümesinde motor görevi gördüğünü kanıtlayan fonksiyonları; sermaye oluşumuna ve istihdam artışına yol açmak, imalat ihracatını teşvik etmek, ev sahibi ekonomilere yönetim bilgisi, uluslararası üretim ağlarına nitelikli işgücü erişimi ve yerleşik marka adları gibi özel kaynaklar getirmek ve teknoloji transferlerine ve yayılma etkilerine yol açmak şeklinde ifade etmek mümkündür (Zhang, 2006: 3). Markusen ve Venables (1999: 337)'e göre doğrudan yabancı yatırımlar geri bağlantıları aracılığı ile yerel üretime yönelik talep artışına yol açarak tedarik sektörlerini besleyecektir. Bunun sonucunda bu sektörlerdeki ileri bağlantılar diğer yerel firmaları da hareketlendirir.

Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye, 1960-1980 yılları arasında ithal ikameci politikalar ile kalkınmaya çalışmıştır. Bu dönemde, gelişme sağlanması hedeflenen sektörler, korumacı politikalar aracılığı ile desteklenmiştir. Ancak, ülkenin sermaye malları ve enerjide dışa bağımlılığı döviz biçiminde sermaye ihtiyacını önemli ölçüde arttırmıştır. Dönemin sonunda döviz cinsinden borçlanma sorunu ciddi bir krizi tetiklemiştir. 24 Ocak 1980 kararları ile piyasa

merkezli, serbest dış ticarete dayanan yeni bir kalkınma sürecine geçme yönünde güçlü bir irade ortaya çıkmıştır. 1989 yılında çıkarılan 32 sayılı kararname ile sermaye hareketlerinin önündeki engeller kaldırılmıştır (Ekzen, 2009: 119). Sonraki yıllarda yabancı sermaye girişlerini özendirerek pek çok düzenleme yapılmıştır. 2000'li yıllarda Post Washington Mutabakatı kapsamında düzenleyici kurullar aracılığı ile sermaye karar süreçlerine içerilmiştir. Bu kapsamda 2001 yılında Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulları (YOİKK) oluşturulmuş ve doğrudan yabancı sermayenin artırılması hedeflenmiştir.

2002 yılına kadar Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar sadece 15 milyar dolar iken, 2003-2018 döneminde 209 milyar dolar civarında doğrudan yabancı yatırım çekmiştir. Son 16 yılda, doğrudan yabancı yatırımlar daha çok finans ve imalat sektörlerinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların önemli bir bölümü Avrupa, Kuzey Amerika ve Körfez ülkeleri tarafından gerçekleştirirken, Asya ülkelerinden yapılan yatırımlarda da bir artış gözlenmektedir. 2003-2020 yılları arasında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların sektörler bazında dağılımı incelendiğinde en yüksek yatırım yapılan sektör %33 ile finans sektörüdür. Finans sektörünü sırasıyla %24 ile imalat sanayi, %11 ile enerji sektörü, %9 ile bilişim ve iletişim sektörü, %7 ile toptan ve perakende ticareti ve %5 ile nakliyat ve depolama faaliyetleri izlemektedir (www.invest.gov.tr).

LİTERATÜR TARAMASI

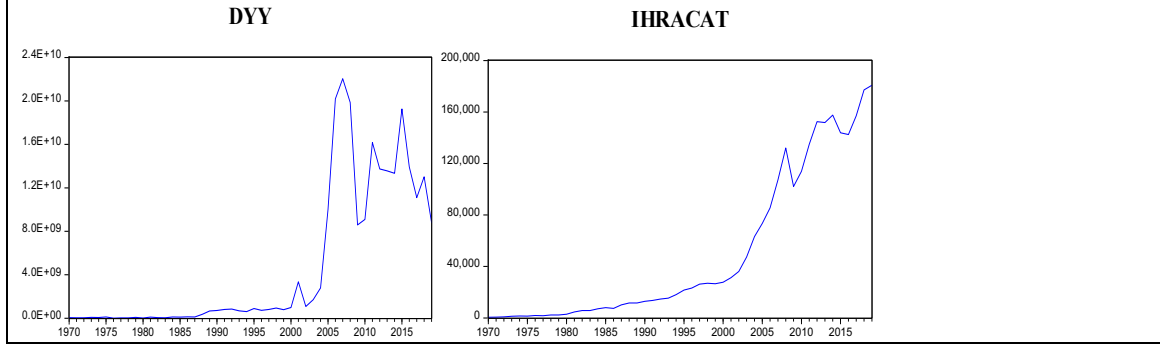
Literatürde doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Ulusal ve uluslararası literatürde yapılmış olan ampirik çalışmalarda; doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasında uzun dönemli bir ilişki ve ayrıca nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Bu çalışmada farklı ekonometrik yöntemler kullanılarak literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Tablo 1'de farklı ülkeler için farklı analiz yöntemleriyle yapılmış çalışmalar gösterilmiştir.

Tablo 1. Literatürde Yer Alan Çalışmalar

Yazar(lar)	Yayın Yılı	Ülke(ler)	Analiz Yöntemi	Doğrudan Yabancı Yatırımlar- İhracat İlişkisi
Göçer vd.	2012	Türkiye	ARDL	Eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur.
Tasos	2014	ABD	Johansen Eşbütünlük	Eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur.
Mahmoodi ve Mahmoodi	2016	Seçilmiş Ülkeler	Panel Eşbütünlük- Panel Nedensellik	Eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur. Tek yönlü nedensellik bulunmuştur.
Jana vd.,	2017	Hindistan	Johansen Eşbütünlük	Eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur.
Dritsakis ve Stamatiou	2017	AB Ülkeleri	Panel Eşbütünlük	Eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur.
Sunde	2017	Güney Afrika	ARDL-Granger Nedensellik	Eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur. Tek yönlü nedensellik bulunmuştur.
Doğanay ve Değer	2017	Seçilmiş Ülkeler	Panel Eşbütünlük	Eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur.
Ersoy vd.,	2017	Rusya	Granger Nedensellik	Tek yönlü nedensellik bulunmuştur.
Sandalcılar ve Dilek	2017	Seçilmiş Ülkeler	Panel Nedensellik	Çift Yönlü Nedensellik bulunmuştur.
Aydın	2018	Türkiye	Eşbütünlük- Nedensellik	Eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur. Tek yönlü nedensellik bulunmuştur.
Babu	2018	Hindistan	Granger Nedensellik	Çift Yönlü Nedensellik bulunmuştur.
Sezer	2018	BRICS Ülkeleri	Panel Nedensellik	Çift Yönlü Nedensellik bulunmuştur.
Basilgan ve Akman	2019	Türkiye	ARDL	Eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur.
Mukhtarov vd.,	2019	Ürdün	ARDL	Eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur.
Logun	2020	E7 Ülkeleri	Panel Nedensellik	Tek yönlü nedensellik bulunmuştur.

MODEL VE VERİ SETİ

Bu çalışmada 1970 – 2019 dönemine ait yıllık Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) ve İhracat (İHRACAT) verileri kullanılmıştır. Veriler Dünya Bankası resmi internet sitesinden elde edilmiştir. Verilerin doğal logaritması alındıktan sonra analizler yapılmıştır.

Şekil 1: DYY ve İHRACAT verilerine ait zaman grafiği (1970 – 2019)

Kaynak: Worldbank, <https://databank.worldbank>

Fourier Shin Eşbütünleşme Testi

Shin (1994) çalışmasında KPSS birim kök testine dayanan bir eşbütünleşme testini literatüre kazandırmıştır. Tsong, vd. (2016), Shin eşbütünleşme testine trigonometrik terimleri ekleyerek yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier Shin (FSHIN) eşbütünleşme testini geliştirmişlerdir. Tsong, vd. (2016) tarafından literatüre kazandırılan eş bütünleşme denklemi aşağıda belirtilen şekilde ifade edilmektedir.

$$y_t = d_t + x_t' \beta + \eta_t \quad (1)$$

(1) numaralı denklemde $\eta_t = \gamma_t + v_{1t}$, $\gamma_t = \gamma_{t-1} + u_t$, $\gamma_0 = 0$, $x_t = x_{t-1} + v_{2t}$ şeklinde ifade edilir. u_t , sıfır ortalama ve σ_u^2 varyansa sahip bağımsız ve özdeş bir dağılıma sahiptir. γ_t , sıfır ortalamaya sahip rassal yürüyüş sürecini ifade eder. Deterministik bileşen d_t aşağıdaki şekilde ifade edilir.

$$d_t = \sum_{i=0}^m \delta_i t^i + f_t \quad (2)$$

(2) numaralı denklemde $m = 0$ durumu sabitli modeli, $m = 1$ durumu sabitli ve trendli modeli ifade etmektedir. Fourier fonksiyonu aşağıdaki şekilde gösterilir.

$$f_t = \alpha_k \sin\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) + \beta_k \cos\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) \quad (3)$$

(3) numaralı modelde T, gözlem sayısını, t trendi ve k, fourier frekans değerini göstermektedir. FSHIN testi için hipotezler aşağıdaki şekilde gösterilir.

$$H_0 : \sigma_u^2 = 0$$

$$H_1 : \sigma_u^2 > 0$$

Sıfır hipotezi, değişkenlerin arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu, alternatif hipotez ise eşbütünleşme ilişkisi olmadığını ifade etmektedir. Fourier fonksiyonlarıyla ifade edilen temel denklem aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

$$y_t = \sum_{i=0}^m \delta_i t^i + \alpha_k \sin\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) + \beta_k \cos\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) + x_t' \beta + v_{1t} \quad (4)$$

Fourier Shin eşbütünleşme test istatistiği aşağıdaki denklem ile elde edilir

$$CI_f^m = T^{-2} \hat{\omega}_1^{-2} \sum_{t=1}^T S_t^2 \quad (5)$$

(5) numaralı denklemde $S_t = \sum_{t=1}^T \hat{v}_{1t}$, (4) numaralı denklemde en küçük kareler yönteminden elde edilen kalıntıların kısmi toplamını ifade etmektedir. $\hat{\omega}_1^2$, v_{1t} 'nin uzun dönem varyansı için tutarlı tahmincisini temsil etmektedir.

Hacker ve Hatemi (2006) Nedensellik Testi

Toda ve Yamamoto (1995), VAR modeline dayanan bir nedensellik testi geliştirmişlerdir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını şart koşmaması ve değişkenlerin farklı durağanlık derecelerine izin vermesinden dolayı geniş bir kullanım alanına sahiptir. Ayrıca parametrelerin anlamlılığını test etmek için modifiye edilmiş WALD (MWALD) test istatistiğini kullanmışlardır. Kullanılan test istatistiği ki-kare dağılımına sahiptir. Hacker ve Hatemi (2006) aynı yöntemi kullanarak bootstrap simülasyon tekniğine dayanan kritik değerleri kullanmışlardır. Ayrıca bootstrap dağılımının farklı gözlem büyüklükleri için daha güçlü olduğunu belirtmişlerdir.

$$y_t = \hat{v} + \hat{A}_1 y_{t-1} + \dots + \hat{A}_p y_{t-p} + \dots + \hat{A}_{p+d} y_{t-p-d} + \hat{\varepsilon}_t \quad (6)$$

(6) numaralı denklem Toda & Yamamoto (1995) 'nun geliştirdiği VAR(p+d) sürecini ifade etmektedir. p optimal gecikme sayısını, d maksimum bütünleşme derecesini, \hat{A} ise parametre tahminini göstermektedir. VAR(p+d) süreci matris formunda gösterilebilir.

$$Y = \hat{D}Z + \hat{\delta} \quad (7)$$

(7) numaralı denklemde;

$$Y = (y_1, \dots, y_T) \quad (n \times T) \text{ matrisi,}$$

$$\hat{D} = (\hat{v}, \hat{A}_1, \dots, \hat{A}_p, \dots, \hat{A}_{p+d}) \quad (n \times (1 + n(p+d))) \text{ matrisi,}$$

$$Z_t = \begin{bmatrix} 1 \\ y_t \\ y_{t-1} \\ \vdots \\ y_{t-p-d+1} \end{bmatrix} \quad Z = (Z_0, \dots, Z_{T-1})$$

$$\hat{\delta} = (\hat{\varepsilon}_1, \dots, \hat{\varepsilon}_T) \text{ 'dir.}$$

Modifiye edilmiş WALD istatistiği aşağıdaki şekilde gösterilir.

$$MWALD = (C\hat{\beta})' [C((Z'Z)^{-1} \oplus S_U)C']^{-1} (C\hat{\beta}) \quad (8)$$

(8) numaralı denklemde C , $p \times (n \times (1 + n(p+d)))$ matrisi, S_U , hata terimlerine ait varyans kovaryans matrisi, $\hat{\beta} = \text{vec}(\hat{D})$ 'yi göstermektedir. Uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonra değişkenlerin durağan olduğu maksimum bütünleşme derecesinin eklenmesiyle elde edilen MWALD test istatistik değerleri ve bootstrap kritik değerleri hesaplanarak Hacker ve Hatemi (2006) nedensellik testi yapılır. Nedensellik testi için hipotez aşağıdaki şekilde kurulmaktadır.

$$H_0 = C\beta = 0$$

Temel hipotez, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır şeklinde ifade edilir. Kritik değerler bootstrap simülasyonu uygulanarak elde edilmektedir.

Uzun Dönem Katsayılarının Tahmini

Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS)

Stock ve Watson (1993), uzun dönem katsayıların tahmin edilmesinde açıklayıcı değişkenlerin farkının gecikmeli değerlerinin modele eklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

$$y_t = X_t' \beta + D_{1t}' \gamma_1 + \sum_{j=-q}^r \Delta X_{t+j}' \delta + v_{1t} \quad (9)$$

(9) numaralı denklemde bağımsız değişkenlerin farkının q gecikmeli ve r öncül değişkenlerinin modele eklenerek u_{1t} ve u_{2t} hata terimleri arasındaki korelasyonun giderildiği varsayılmaktadır.

$\theta = (\beta', \gamma')$ nin en küçük kareler tahmini, asimptotik dağılıma sahiptir.

AMPİRİK BULGULAR

Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasındaki ilişkiyi incelemek için kullanılan yöntemlerden elde edilen sonuçlar aşağıda tablolar halinde gösterilmiştir.

Tablo 2. DYY Serisi için Birim Kök Testi Sonuçları

Düzye Değerleri	ADF		Phillips – Perron	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Test İstatistiği	-1.074	-2.477	-0.830	-2.277
p - değeri	0.719	0.182	0.802	0.142
Birinci Fark Değerleri	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Test İstatistiği	-9.982	-9.870	-10.623	-10.490
p - değeri	0.00	0.00	0.00	0.00

Tablo 3. İHRACAT Serisi için Birim Kök Testi Sonuçları

Düzye Değerleri	ADF		Phillips – Perron	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Test İstatistiği	-2.282	-1.920	-2.352	-1.874
p - değeri	0.182	0.629	0.161	0.653
Birinci Fark Değerleri	ADF		Phillips – Perron	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Test İstatistiği	-6.718	-7.244	-6.715	-7.244
p - değeri	0.00	0.00	0.00	0.00

Tablo 2 ve Tablo 3'e göre doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat serilerine ADF ve Phillips-Perron birim kök testleri uygulanmıştır. Her iki seri de hem sabitli hem de sabitli ve trendli model için birim köklü çıkmıştır. Birinci farkı alındığında seriler durağan hale gelmiştir.

Tablo 4. Eşbütünleşme Test Sonuçları

		Minimum KKT	k	Test İstatistiği	F İstatistik Değeri
İHRACAT	DYY	0.809	3	0.0897***	143.524***

Not: *, * ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. FSHIN için kritik değerler; %1: 0.507, %5: 0.304 ve %10: 0.225'tir.

Tablo 4'teki sonuçlara göre F istatistiği anlamlı çıktığından dolayı trigonometrik terimlerin kullanılması uygundur. FSHIN test istatistiği kritik değerlerden küçük çıktığı için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu iddia eden temel hipotez reddedilememiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, Türkiye için farklı zaman dilimleri ve ekonometrik yöntemlerle yapılan Aydın (2018) ve Basılgan ve Akman (2019) çalışmalarıyla paralellik göstermektedir.

Tablo 5. Nedensellik Test Sonuçları

	MWALD	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
DYY→İHRACAT	8.277***	7.179	4.075	2.837
İHRACAT→DYY	1.025	7.403	4.041	2.838

Tablo 5'te MWALD istatistiği %1 anlamlılık seviyesinde bootstrap kritik değerlerinden büyük olmasından dolayı doğrudan yabancı yatırımlardan ihracata doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Bu bulgular, uluslararası niteliğe sahip yabancı firmaların dış piyasalardaki deneyimi, yaygın bir satış ve pazarlama ağına sahip olması gibi faktörlere bağlı olarak doğrudan yatırım yapılan ülkenin, ihracata yönelik üretim faaliyetlerini arttıracığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak burada yatırımın hangi sektöre yöneleceği ve hangi birikimi (teknoloji, know-how) aktaracağı yatırım yapılan ülkenin rekabetçi gücünü ayrıca belirleyecektir.

Tablo 6. Uzun Dönem Katsayıları

Dynamic Least Squares (DOLS)		
Bağımsız Değişken	Uzun Dönem Katsayısı	p
DYY	0.6727	0.0000
C	5.2823	0.0000
CC	-0.1014	0.1496
SS	-0.2761	0.0000
$R^2 = 0.99$		
CC kosinüs, SS sinüs fourier fonksiyonlarını ifade etmektedir.		

Tablo 6’da DOLS yöntemine göre uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. DOLS tahmin yöntemine göre doğrudan yabancı yatırımlar %1’lik bir artış, ihracatı yaklaşık %0.67 oranında arttırmaktadır. Bu sonuç, doğrudan yabancı yatırımların, Türkiye’de ihracatı arttıran önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Türkiye’nin yabancı sermaye girişinin teşvik edilmesi ile uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü arttıracakları öngörülebilir. Ancak bu öngörünün gerçekleşmesi, Türkiye’ye yönelen doğrudan yabancı yatırımların doğru sektörlere yönlendirilmesi, yüksek katma değerli ürün üretecek sektörlerde yeşil alan yatırımları biçiminde gerçekleşmesi ile mümkün olacaktır.

SONUÇ

Günümüzde küreselleşmenin sonucu olarak ülkeler arasında ekonomik sınırlar kalkmıştır. Küreselleşen ekonomik faaliyetlerin en önemli enstrümanlarından biri de doğrudan yabancı yatırımlardır. Ekonomik kalkınmanın en önemli göstergelerinden biri olan ihracatın, yabancı yatırımlar ile ilişkisinin incelendiği bu çalışmada Türkiye’de 1970 – 2019 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Değişkenlerin durağanlığını sınamak için ADF ve Phillips-Perron testi kullanılmıştır. Her iki test sonucuna göre hem doğrudan yabancı yatırımlar hem de ihracat serilerinin birim köklü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Seriler arasındaki eşbütünlük ilişkisi Fourier SHIN eşbütünlük testi ile incelenmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasında eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur. Seriler arasındaki nedensellik test sonucuna göre doğrudan yabancı yatırımlardan ihracata doğru nedensellik bulunmuştur. İhracattan doğrudan yabancı yatırımlara doğru bir nedensellik ilişkisi ise bulunamamıştır. Uzun dönem katsayıları için Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen uzun dönem katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Buna göre yabancı yatırımlardaki %1’lik bir artış, ihracatı yaklaşık %0.67 oranında arttırmaktadır.

Elde edilen sonuçlar, yabancı yatırımları Türkiye’ye çekmeye yönelik politikaların geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Türkiye’ye yönelen doğrudan yabancı sermayenin ağırlıklı olarak finans sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çerçevede reel sektöre yapılacak yatırımları arttıracak politikalara ağırlık verilmelidir. Orta ve uzun vadeli sektör planlaması ile ihracata yönelik yüksek katma değerli ürünlerin üretileceği alanlara doğrudan yabancı yatırımları çekebilecek teşvik politikalarının ülkenin rekabet gücünün artırılmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların ihracata olumlu katkısının yanında diğer mikro ve makroekonomik parametreler üzerinde de olumlu sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Anwar, S. and Sun, S. (2017). Foreign Direct Investment and Export Quality Upgrading in China's Manufacturing Sector. *International Review of Economics and Finance*, 54, 289-298. doi: 10.1016/j.iref.2017.09.009.
- Armstrong, H. and Taylor, J. (2005) *Regional Economics and Policy*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Aydın, N. (2018). Türkiye'de Dışa Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve İhracat İlişkisi, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 55(638), 59 – 77.
- Ayomitunde, A. T., Adedayo, A. and Edith, E. C. (2020). Nexus Between Foreign Direct Investment and Oil Export in Nigeria: An Empirical Perspective, *International Journal of Business and Administrative Studies*, 6(3), 150 – 156.
- Babalola, S. J., Mohd, S., Ehigiamusoe, K. U. and Onikola, H. (2018). Impact of Foreign Direct Investment, Aid and Trade on Economic Growth in Nigeria, *The Journal of Developing Areas*, 53(4), 15 – 31.
- Babu, A. (2018). Causality Between Foreign Direct Investments and Export in India, *Theoretical and Applied Economics*, 4(617), 131 – 140.
- Basilgan, M. and Akman, A. S. (2019). An Empirical Analysis on The Impact of The Foreign Direct Investments on Export Performance: Turkey Case, *International Journal of Economics and Finance Studies*, 11(2), 89 – 105.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. ve Özpınar, Ö. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımın İhracata Etkisi: Teorik Bir Yaklaşım, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 11 – 28.
- Chang, H. J. (2007). *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, (Çeviren, Akıncılar Onmuş, T.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dickey, D. A. and Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with A Unit Root, *Econometrica*, 49(4), 1057 – 1072.
- Doğanay, M. A. ve Değer, M. K. (2017). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İhracat İlişkisi: Panel Veri Eşbütünleşme Analizleri (1996 – 2014), *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 127 – 145.
- Dökmen, G. ve Kaygusuz, F. (2019). Vergi Takozunun Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Avrupa Birliği Örneği, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 204 – 224.
- Dritsakis, N. and Stamatiou, P. (2017). Foreign Direct Investment Export, Unemployment and Economic Growth in The New EU Members – A Panel Data Approach, *International Economics*, 70(4), 443 – 468.
- Eğilmez, M. (2021). *Değişim Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekzen, N. (2009). *Türkiye Kısa İktisat Tarihi 1946'dan 2008'e İliştirilmiş Ekonomi IMF Dünya Bankası Düzeninde 62 Yıl*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Ersoy, A. Y., Abdulkadirova, F. ve Durmuşkaya, S. (2017). The Econometric Analysis of The Relationship Between Foreign Direct Investments and Export of Russian Federation, *Yorum-Yönetim-Yöntem Uluslararası Yönetim-Ekonomi ve Felsefe Dergisi*, 5(1), 85 – 98.
- Goh, S. K., Sam, C. Y. and McNown, R. (2017). Re – Examining Foreign Direct Investment, Export and Economic Growth in Asian Economies Using a Bootstrap ARDL Test for Cointegration, *Journal of Asian Economics*, 51, 12 – 22.

- Göçer, İ., Bulut, Ş. ve Dam, M. M. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkileri: Ekonometrik bir Analiz, *Business and Economics Research Journal*, 3(2), 21 – 40.
- Hacker, S. and Hatemi-J, A. (2006). Test For Causality Between Intagrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application, *Applied Economics*, 38(13), 1489 – 1500.
- Harding, T. and Javorcik, B. S. (2012). Foreign Direct Investment and Export Upgrading, *The Review of Economics and Statistics*, 94(4), 964-980.
- Hosein, R., Deonanan, R. and Evans, K. (2019). Foreign Direct Investment, Export and Economic Growth in Sids: Evidence from Saint Lucia, *International Economics*, 72(1), 47 – 76.
- Jana, S. S., Sahu, T, N. and Pandey, K. D. (2017). Foreign Direct Investment and Export in India: Some Empirical Insights, *Journal of Commerce and Management Thought*, 8(4), 684 – 702.
- Kaynak, M. (2014) *Kalkınma İktisadı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Logun, A. (2020). Foreign Direct Investments, Exports and Economic Growth: Panel ARDL and Causality Analysis for E7 Countries, *Journal of Academic Research in Economics*, 12(1), 7 – 17.
- Mahmoodi, M. and Mahmoodi, E. (2016). Foreign Direct Investment, Export and Economic Growth: Evidence from Two Panels of Developing Countries, *Economic Research*, 29(1), 938 – 949.
- Markusen, J. R. and Venables, A. J. (1999). Foreign Direct Investment as a Catalyst for Industrial Development, *European Economic Review*, 43, 335-356.
- Mukhtarov, S., Alalawneh, M. M., Ibadov, E. and Huseynli, A. (2019). The Impact of Foreign Direct Investment on Exports in Jordan: An Empirical Analysis, *Journal of International Studies*, 12(3), 38 – 47.
- Öniş, Z. and Şenses, F. (2003). Rethinking The Emerging Post Washington Consensus: A Critical Appraisal, Metu Economic Research Center, *Working Paper in Economics*.
- Phillips, P. C. B. and Perron P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika*, 75(2), 335 – 346.
- Presidency of The Republic of Turkey Investment Office, <https://invest.gov.tr> [Erişim Tarihi: 12.05.2020]
- Ricardo, D. (2008). *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sandalcılar, A. R. ve Dilek, Ö. (2017). Foreign Direct Investments, Export and Economic Growth: Evidence from Selected Developing Countries, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 19, 197 – 210.
- Sezer, S. (2018). Dış Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arası İlişki: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Bir Analiz, *Turkish Studies*, 13(18), 1171 – 1189.
- Shafaeddin, S. M. (2016). Dış Ticaret ve Sanayi Politikalarında Alternatif Bir Yaklaşım Doğru, (Derleyen) Şenses, F.: *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* içinde (ss.431-458) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Shin, Y. (1994). A Residual – Based Test of The Null of Cointegration Against the Alternative of No Cointegration, *Econometric Theory*, 10(1), 91 – 115.
- Smith, A. (2002). *Ulusların Zenginliği* 2. Cilt, İstanbul: Alan Yayıncılık.

- Srivastava, S. and Talwar, S. (2020). Decrypting The Dependency Relationship Between the Triad of Foreign Direct Investment, Economic Growth and Human Development, *The Journal of Developing Areas*, 54(2), 1 – 14.
- Stock, J. H. and Watson, M. W. (1993). A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems, *Econometrica*, 61(4), 783 – 820.
- Sunde, T. (2017). Foreign Direct Investment, Export and Economic Growth: ARDL and Causality Analysis for South Africa, *Research in International Business and Finance*, 41, 434 – 444.
- Tasos, S. (2014). Dynamic Relationship Between Growth, Foreign Direct Investment and Exports in the US: An Approach with Structural Breaks, *Journal of Applied Economics*, 13(2), 23 – 37.
- Toda, H. Y. and Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes, *Journal of Econometrics*, 66, 225 – 250.
- Tsong, C. C., Lee, C. F., Tsai, L. J. and Hu, T. C. (2016). The Fourier Approximation and Testing for The Null of Cointegration, *Empirical Economics*, 51(3), 1085 – 1113.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, <https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/sayfalar/fdi-in-turkey.aspx> [Erişim Tarihi: 29.01.2022]
- UNCTAD, https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf [Erişim Tarihi: 04.02.2022]
- Wayenberge, E. V. (2016). Washington Mutabakatı'ndan Washington Sonrası Mutabakata Kalkınma Yanılsamaları, (Derleyen) Şenses, F.: *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* içinde (ss.307-345) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Worldbank, <https://databank.worldbank> [Erişim Tarihi: 04.11.2021]
- Zhang, K. H. (2006). Foreign Direct Investment and Economic Growth in China: A Panel Data Study for 1992 – 2004. "WTO, China and Asian Economies" Conference, June 24 – 25. 1 – 18.